

Békebeli idők

Emlékképek a „Béke Tanszékről”

Magányos Sétáló kiért az alkonyati napfényben fürdő Aradi vértanúk terére, elhaladt Rákóczi fejedelem lovas szobra mellett, elnézett a vízmedence felé, amely mellett, a kövel burkolt négy-szögben négy-öt fiú focizott. Megvárta, amíg a megállóból kidöcög az 1-es villamos, utánanézett, aztán átvágott az úttesten, ellépdelt a Hősök kapuja alatt, innen csak egy keresztutcányit kellett gyalogolnia, hogy célba érjen. Már látta a sárgás fényvel hívogató bejáratot, és ahogy közelebb ért, megérezte a sütőolaj terjengő szagát, hallotta a zsúfolt helyiségből kiáradó zajokat, és arcába csapott a meleg ételpára és a biztató fröccsszag.

Az idő: az 1970-es évek közepe. A helyszín: Szeged, az Április 4. sugárút és a Partizán utca sarka¹. Erről a járdaszögletről nyílt a Béke bisztró bejárata, az íves előtető alatti üvegezett ajtó. Aki ezen belépett, az alábbi látvány, hang- és illathatás fogadta. Az előtérben jobbra volt a kocsmapult, a bejáratnál szemben a kassza; balra féloldalasán nyúlt el a hosszú terem három sor asztallal, székekkel, és ide szolgált a konyha a maga ételkiadó pultijával. A terem túlsó végéből nyílt a két mosdó. Ami a hangokat illeti, kétféle áradt ki az utcára a nyitott ajtón át: a vaslábú székek csikorgása a járólapokon, illetve a vendégek zsongása. Az illategyveleg viszont három összetevőből állt: a forró olaj nehéz szagából, a cigarettafüstből és a savanykás fröccsszagból. A mennyezetre szerelt lassú járású ventilátor inkább csak összekeverte a szagokat, semmint frissítette a levegőt. Ez volt hát a Béke bisztró, a sugárút túloldalán méltóságteljesen terpesz-

kedő tanárképző főiskola² hallgatói által „Béke Tanszéknek” nevezett vendéglátóipari egység. Okkal, joggal tapadt a nevéhez a tanszék megjelölés, mert számos hallgató közel annyit időzött a Békében, mint a szakja szerinti tanszéken. A magam részéről a Magyar Irodalomtudományi, a Történettudományi, valamint a „Béke Tanszék” között osztottam meg az időmet.

Langymeleg időben a nyitott ajtóhoz közeledő vendég már érezhette az illatokat, hallhatta a hangokat, ezzel a „Béke Tanszék” otthonosságérzete már az utcán elébe ment az idelátogatónak. Aztán a két lépcsőfokon föllépve az illető bekerült a tanszék meghitt légkörébe, itt már rabul ejtette az illatok kavalkádja, az asztal fölött összehajoló vendégek látványa, orrát kitöltötte az étolaj, a dohány és a fröccs szaga, füle pedig befogadta az állandó háttérzajt, az asztalnál ülők duruzsolását. Megérkezett, szinte otthon volt.

Hogy nem nosztalgikus túlzás az otthonosság érzetének emlegetése, azt alább igyekszem bizonyítani. Mindjárt azzal, hogy a Béke csakugyan tanszék volt a szónak abban az értelmében, hogy törzsközönységét a főiskolások alkották, ennek megfelelően volt valami értelmiségi-kör-hangulata a helyiségnek. Gyakori látvány volt a kávé vagy kisfröccs mellett a jegyzeteit bújó fiatal. Sokan az Élet és Irodalom vagy a Tiszatáj folyóirat friss számait lapozgatták, mások szótáraztak. A legtöbben persze beszélgettek, vitakoztak, érveltek és nevettek. Vagyis a Béke, ha mindenáron kategorizálni akarunk, afféle értelmiségi kocsmá volt. Itt amolyan elvárás volt, hogy az ember tudjon róla, mi jelent meg az irodalmi folyóiratokban³, milyen neotomista vagy marxista filozófiai polémiaokról lehetett olvasni itt-ott, és persze sok szó esett a kortárs filmekről. Olykor a

¹ Ma a Boldogasszony sugárút és a Vitéz utca sarka.

² Ma a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara.

³ Akkor még voltak nyomtatott folyóiratok, mint a mértékadó Kortárs, az Új Írás meg a színvonalas vidékiek, az Alföld, a Forrás, a Tiszatáj, a Jelenkor.

politika is szóba került, rendszerint mérsékelt ellenzéki pozícióból. A politizálók többsége természetesen tisztában volt azzal, hogy vajmi kevés beleszólása lehet a közügyekbe, ezért a megnyilatkozások nagyobb része afféle partvonalon kívülről történő bekiabálásnak hatott. Szó szerint: kocsmai politizálásnak. Ami érdekesebb, hogy a baloldali elkötelezettségűek – néhányan már ifjan MSZMP-tagok⁴ – is úgy emlegették a szocializmus rendszerét, mint elpuskázott lehetőséget. Alapvetően elhitték az úgynevezett osztály nélküli társadalom ideáját, de a gyakorlatát bírálták. Azt pedig, hogy ilyen fiatalon beléptek az állampártba, azzal magyarázták, hogy ők, az új nemzedék tagjai majd „belülről” reformálják meg az MSZMP-t. Ezen a társaság többsége mosolyra fakadt. Éles viták nemigen folytak, a vélemények árnyalataikban tértek el, inkább kollektív morgolódás formáját öltötte a politizálás. Volt tehát valami langymeleg diskurzuson alapuló értelmiségi feelingje a helynek.

Az otthonosság mellett a Béke másik vonzereje az volt, hogy a találkozások állandó helyszíneként funkcionáltak: a megbeszélés és a véletlen találkozásoké. Aki ide belépett, biztosan látott az asztaloknál egy ismerőst. Odaülhetett, szóba elegyedhettek, és a beszélgetés az ötödik mondat után már a szorgalmi vagy a vizsgaidőszak aktualitásaira, olvasmányokra, magvas gondolatokra terelődött. Voltak úgy jó páran, hogy amikor egyedül érezték magukat, útba ejtették a Békét, és máris volt, akivel szót váltsanak. Órákig el lehetett üldögélni, olvasgatni egy kávé mellett, senki nem nézte ki innét a keveset fogyasztó, vékonypénzű vendéget.

Aztán különböző csoportok tagjainak gyülekezési helyéül is szolgált. Az amatőr színjátszók gyakran tartották itt megbeszéléseiket. A legkellemesebb összejöveteli forma az volt, amikor az ösztöndíjosztás napjának délutánján a tanuló-csoport itt várta a csoportfelelőst, aki a főiskola pénztárában fölvette a társaság ösztöndíját, aztán a Békében osztotta ki. Amíg a csoportfelelős a pénzügyi adminisztrációt intézte a főiskola főépületében, a csoport számos tagja már evett, ivott – hozomra. Gyakran megesett, hogy a törzsvendégek a hónap végén hitelre ihattak meg

egy-egy kávé, sört, fröccsöt. Ott ült a kasszában a kedves, idősebb pénztárosnő, aki az üres zsebű diákoknak hitelre is adott blokkot, szomjan ne haljanak. Egy-egy slejfní lapult a kassa fiókjában az adós nevével, és alatta sorakoztak az összegek. Aztán ösztöndíjfizetés napján mindenki rendezte a számlát. A Jóisten áldja meg az emlékét is a jó asszonynak.

Ahogy belépett, Magányos Sétáló rögtön meglátta egy távolabbi asztal mellett Lajost, a csoportfelelőst. Mielőtt odament volna hozzá, a kasszánál kért egy blokkot – ezúttal nem hitelre –, az ivópultnál kiváltotta a kisfröccsöt, majd az asztalához ült. Lajos elmélyülten, meg-megfújva kanalazta a forró gulyáslevest, nagy kenyérszeletből tördelt hozzá impozáns falatokat. Tudta, Lajos naponta egyszer eszik, de akkor rengeteget. Egész nap öt-hat kávé és egy doboz cigarettán él, ám ahogy eljön az este, akkora adag vacsorát kebelez be, amekkora három embernek is becsületére válna.

Így, naplemente táján láthatóan nagyon éhes volt, mert alig emelte föl a fejét. Törte a kenyeret, kanalazta a gulyást. Jó szokása szerint előbb a levét, a sűrűjét jutalomképpen meghagyva a végére. Magányos Sétáló nem akarta megzavarni csoporttársa napi egyetlen étkezését, ezért miután kortyolt a fröccséből, válltáskájából előhúzta az Élet és Irodalom legutóbbi számát, és olvasni kezdett. Szerette ezt a lapot, főleg a kritikai rovat érdekelte, és a színvonalas irodalmi szociográfiák. Elmerült az olvasásban.

Hozok még kenyeret – dörmögte Lajos, miközben kézfejével megtörölte a bajuszát. Magányos Sétáló föl se nézett a lapból, csak annyit nyögött: *ühüm*. És olvasott tovább, éppen a lap népszerűségét meghatározó szellemes szövegezésű tévékritikát. Bár maga ritkán nézett televíziót – albérleti szobájában nem volt készülék –, a szarkasztikus hangvételű, elkalandozó, csapongóan asszociatív és finom utalásokkal többjelentésű kritikákat szerette. Olykor maga is arra gondolt, talán kritikus lesz, aki esztéta szigorral, vitriolba mártott tollal fog írni könyvekről, filmek-

⁴ A Magyar Szocialista Munkáspárt nevének rövidítése.

ról. Ilyenkor eltűnődött, ki lesz ő öt vagy tíz év múlva. Lesznek-e saját kötetei? Majd író-olvasó-találkozókra dedikálni fog? A képes újságokban jelennek meg róla fényképek, ahogy íróasztalánál elmélyülten dolgozik, vagy könyvespolca előtt néz a fényképezőgép lencséjébe?

Hát ez nem igaz! – hallotta Lajos elkeseredett hangját. Értetlenül nézett föl az újságból. – *Elvitték a gulyást!* – hörögte Lajos, és lecsapta az asztalra a két vastag kenyérszeletet. – *Arra nem vagy képes...?! Hogy odafigyelj, ne vigyék el a tányérom?! Épp a sűrűje maradt benne...* – nyögte, és szomorúan nézte a papírszalvétába fogott két szelet kenyeret. Magányos Sétáló rögtön megértette, mi történt. Mivel belebújt az Élet és Irodalomba, se nem látott, se nem hallott, nem vette észre, hogy a leszedő asszony elviszi a félig telt tányért. Nem ült ott senki, nem szólt senki, okkal hihette, ez maradék.

Lajos letörten ült le, Magányos Sétáló kárpótolni szerette volna csoporttársát, följánlotta, befizeti egy másik gulyásra, de az csak legyintett: – *Majd eszem otthon zsíros kenyeret.* Ugyan hányat? – kérdezte magától befelé mosolyogva Magányos Sétáló.

Négyen ülték körül az asztalt. Az éppen vegetáriánus korszakát élő László vitte a szót. Elmesélte, hogy előző nap délben bejött a Békebe, kért egy adag tökfőzeléket pörköltfeltét nélkül. A pénztárosnő azt mondta, sajnós azt nem lehet, mert a szabott árban benne van a feltét. Nem volt mit tenni, leült az asztalhoz, nekilátott enni, kanalazta a főzeléket, a húsdarabokat a tányér szélére pöckölte. Egy épp itt megforduló éhes ismerősnek följánlotta, nyugodtan egye meg a sertéspörköltjét. Egy szelet kenyeret is följánlott hozzá. Így aztán ketten kanalaztak egy tányérból.

Hetekkel később László sokat sejtető mosolyal mesélte, hogy egy nem minden részletében fölidézhető mámoros éjszaka után, amikor kábán fölébredt, az éjjeliszekrényen hagyott tányérján

lerágott csirkecsontokat talált. – *Csak nem ettem húst?!* – hüledezett akkor is, most is. Az asztal körül ülők érdeklődő arcot vágva kérdezték: – *Akkor mi lesz most?*

Az amatőr színjátszók összetoltak két asztalt, olvasópróbát tartottak Páskándi Géza *Az eb olykor emeli lábát* című abszurd mesejátékának⁵ előadására készülve. Volt némi izgalom, hiszen a bemutatóra meghívták az Erdélyből épp akkoriban áttelepedett író⁶. A vörös hajú, mosolygós, clown-természetű, igazi színésztehetségnek mutatkozó, kövér Lacika irányította a próbát, vitte a szót. Olyan lendülettel, hogy még a széklábak csikorgása mellett, a terem túlsó sarkában is lehetett hallani az instrukcióit.

A történelem szakosok külön kasztot, stílusosabb kifejezéssel, asztaltársaságot képeztek, hiszen azon a Történettudományi Tanszéken bontogatták szárnyukat, ahol a Szeged-szerte és egyetemi körökben is tisztelt és becsült tanszékvezető, Nagy István oktatta a XIX–XX. század történelmét, és vezette a Tudományos Diákkör Kortörténeti Szekcióját. Ha azt mondom, hogy ezen a tanszéken valóban otthonos, családias légkör uralkodott, még messze járok a valóság egész mélyének megjelenítésétől. Valódi fölnevelő, értelmiségképző fészkek voltak. Hogy ezen a tanszéken milyen szellemi légkör uralkodott – amely aztán leszivárgott a „Béke Tanszékre” is –, arra csak néhány rövidke példa. 1976-ban a tanszékvezető docens féléves speciális kollégiumot hirdetett Trianon témájában. Ismétlem: 1976-ban! Az első ilyen szemináriumon írásvetítő segítségével színezett térképvázlatokon bemutatta, milyen magyar területekre tartottak igényt a „cseh-szlovákok”, a románok, a „jugoszlávok”. Elhűlve láttuk, hogy Magyarország Budapest környékére és a Dunántúl egy részére, négy-öt vármegyényi területre zsugorodott volna. Rendszeresek voltak az országos hírű, nagynevű történészek meghívásai, előadásai, hogy a „Töri mozi” vetítéseiről és az azokat követő vitákról már ne is szóljak.

⁵ A parabolikus mondandójú, verses darab a hasonló című kötetben a bukaresti Kriterion Kiadó gondozásában jelent meg 1970-ben, néhány évvel a szerző Magyarországra való áttelepedése előtt.

⁶ A darab előadásának estjén Páskándi Gézával író-olvasó találkozóra került sor a főiskola Magyar Irodalomtudományi Tanszékén. Az akkor két éve Magyarországon élő író egy meghurcolt, sokat szenvedett, de meg nem tört ember benyomását keltette, ezt a vonását azonban elhalványította szelleme csillogása, sajátos világlátásának egészen eredeti mivolta és megszenvedett bölcsessége.

Egy ilyen vetítés⁷ után Magányos Sétáló és néhány társa a tanszékvezetővel ballagott hazafelé az Április 4. sugárúton, élénken beszélgettek, hiszen a film és a vita után még mindenkiben bőven feszült mondandó. Itt hangzott el Nagy Istvántól az a fejtegetés, amelyre a fiú jóval később, a rendszerváltozás idején – immár felnőtt férfiként és édesapaként – pontosan emlékezett, és amelynek a lényege az volt, hogy belátható időn belül eljön az igazság pillanata, mert a szocializmus és a szocialista világrendszer fönntartathatatlan, és bukásra ítélt. 1976-ban ez hihetetlen próféciaként hangzott.

A tanszék színes egyéniségű tanára, a történeti demográfia országos hírű kutatója, Kováts Zoltán nemegyszer félreérthetetlenül célzott arra, hogy az ember jól nézze meg, hová lép be. Ahogy emelt hangon többször mondta: „Maximum szakszervezet!” Azaz a pártba semmiképp se!

Nos, a történészhallgatók nagyon is tisztában voltak szellemi, tudományos értelemben vett kiváltságos helyzetükkel, ennek megfelelően képeztek külön kasztot a Történettudományi Tanszék utáni második otthonukban, a „Béke Tanszéken”. Itt a hitelbe kért híg kávék és laza fröccsök fölött szemináriumi földolgozásmódban folytatódott a tanszéki viták, kezdve azzal, áru- ló volt-e Görgey Artúr, folytatva azzal, miért el- lenezte a kiegyezést az emigrációban élő Kos- suth, végezve azzal, mit tehetett volna Horthy Miklós, hogy hazánk kimaradjon a II. világhá- borúból.

Ebben a szellemi és akusztikus morajban csupán háttérzaj volt a forró sütőolaj sercegése, ahogy készültek a párizsi szeletek és hasábbur- gonya-adagok. A konyha pultja fölött mindenki láthatta, hogyan szorgoskodnak a forró gőzök- ben az izzadó, fehér főkötős asszonyok, ahogy panírozzák a hússzeleteket, ahogy a krumplival teli fémkosarat a forró olajba merítik, ahogy a káposztát gyalulják. Ez a konyhaszag is az ott- honosság érzetét keltette, Magányos Sétálóban fölidéződött gyermekora, ahogyan nagymamá-

ja a szűk, ablaktalan és ételpárától homályos konyhában a vasárnapi ebédet készítette.

Megfordult a Békében számos „külső” csoda- bogár is. Például a viseltes ruhájú, idős költő, aki kalligrafikus betűkkel és színes tintákkal rótt kéz- iratos verseit árulta néhány nagyfröccsért, vagy a kiöregedett – vagy elbocsátott – nyomozó, aki folyton azzal hengegett, bárkit letartóztathatna.

Fröccse fölött Magányos Sétáló emlékezett a szőke lányra, a szerelmére, aki egy kora ta- vaszi napon bekötött torokkal, betegségtől pá- rás szemmel, szipogva, influenzásan feküdt az albérletében. Dél közeledtén számot vetettek kettejük vagyonával, és úgy találták, egy szűkös ebédre elegendő lesz. A fiú a háziak alumínium ételhordójával elment a közeli „Béke Tanszékre”, ahol a kassza fölé kifüggesztett ártábla alapján kiszámolta, hogy egy adag finommetéltes csont- levesre és két szelet puncstortára futja a pénzükből. Boldog volt, hogy beteg kedvesének vihet ebédet, ha csak ilyen szerényet is. Nem szállt villamosra, lobogó kabátban örömmel lépdelt az első napfényes tavaszi napon a szélfúttá Április 4. sugárúton. Olyan derűvel és bizakodással, mintha a jövője felé haladt volna.

Magányos Sétáló kiitta fröccse maradékát, hátrtolta a székét, amelynek vaslábai jellegze- tes csikorgó hangon csúsztak a kövön, aztán a nyitott bejáraton át kinézett a langymeleg estébe. A Hősök kapuja alatt épp egy villamos távolodott el a belváros felé. Utánanézett, és elhatározta, gyalog megy haza az albérletébe. Hiszen hosszú még az este, hová sietne. Kifelé menet bólintott a jólétkü pénztárosnő felé, és apró sóhajjal kilépett a „Béke Tanszék” ajtaján. Arra gondolt, holnap újra eljön. Hiszen itt mindig találkozhat valakivel; Lajos talán gulyást eszik, László főzeléket feltét- tel vagy anélkül, Lacikáék a kávéspoharak fölött újra próbát tartanak. És talán látja majd azt a szőke lányt is, akit a szemével keres, mindig és azonnal, amikor belép a „Béke Tanszék” ajtaján.

⁷ Ekkor éppen Andrzej Wajda Hamu és gyémánt című, 1958-as filmje volt műsoron. A viták egyikén elemezték Milovan Đilas jugoszláv ideológus téziseit. A szerző egyik tétele az volt, hogy a szocializmus nem osztály nélküli társadalom, hanem a kommunista vezetők osztálya rátelepszik a társadalomra. A neves előadók között volt például a hadtörténész Rázsó Gyula vagy Tőkei Ferenc, aki az ázsiai termelési módról tartott előadást. És nem mellesleg olyan óraadó tanárok oktattak a tanszéken, mint Benda Kálmán vagy Csatári Dániel.